

İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ •

Türkiye’de İnsan Hakları: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yarım Asırlık İmtihan

Human Rights in Turkey: The European Court of Human Rights and Half a Century Examination

Özet

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olduğundan neredeyse 35 yıl sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkını tanımıştır. O günden bugüne, Türkiye ile Mahkeme’nin oldukça ihtilafli bir ilişkileri olmuştur. Mahkeme, Avrupa Konseyi üyelerinin temel insan haklarına bağlılığını temin etmede meşru bir otorite olduğundan, Türkiye de bu denetimden muaf değildir. Ne yazık ki Türkiye’nin sicili başarılı olmaktan çok uzaktır. Bu çalışmada, Türkiye’nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile çatışmalı ilişkisi incelenecektir. İstatistiksel verilerin değerlendirilmesini takiben, tartışma öncelikle mahkeme kararlarının ulusal düzeyde uygulanmasına odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, AİHM, Avrupa kamu düzeni

Giriş

İki savaş sonrası Avrupa’nın yeniden yapılanması ekonomik birliğe olduğu kadar diyaloga da dayanmalıydı. Buradan hareketle, Avrupa coğrafyasında insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü tesis etme ve yayma amacıyla bir araya gelen İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika ve İtalya 1949 yılında bahse konu yeniden yapılanmanın temel taşı olacak olan Avrupa Konseyi’ni (AK) kurdular (the Council of Europe [CoE], 1949: CETS 001). Aynı devletler 1950 yılında Avrupa Kömür Çelik

---

* Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, itir.aladag@kocaeli.edu.tr

Topluluğu'nun ve 1957'de ise Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temelini atacaklardı (Dinan, 2005: 26, 30). Üstelendikleri bu liderlik görevlerinden ötürü bu devletler tarihte "kurucu babalar" ya da "öncüler" adı ile de anılmaktadırlar (<http://www.coe.int/en/web/about-us/founding-fathers> (Çevrimiçi) 25 Şubat 2015).

Avrupa Birliği'nden (AB- o zamanki adı ile Avrupa Ekonomik Toplulukları) ayrı bir hukuki varlık olarak tesis edilen Avrupa Konseyi'nin temel insan haklarının korunmasına ilişkin olarak üstlendiği görev 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme, AİHS) kabul edilmesi (CoE, 1950: CETS 005) ve akabinde 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (Mahkeme, AİHM) kuruluşu (Coe, 1949: CETS 001) ile daha ciddi ve kapsamlı bir hal almıştır. 2015 yılı itibariyle, Avrupa Konseyi'nin 28'i Avrupa Birliği üyesi olmak üzere 47 üyesi bulunmaktadır; bu da Avrupa Konseyi'nin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 820 milyondan fazla bireyi yargı yetki alanında bulundurduğunu göstermektedir (<http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (Çevrimiçi) 25 Şubat 2015).

Türkiye, 9 Ağustos 1949'da Konsey'in 13. üyesi olarak örgüt anlaşmasını imzalamış, bu anlaşma Türkiye bakımından 13 Nisan 1950'de yürürlüğe girmiş (<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/ak.html> (Çevrimiçi) 16 Şubat 2015) ve 4 Kasım 1950'de imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 18 Mayıs 1954'te onaylamıştır (<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/ak.html> (Çevrimiçi) 16 Şubat 2015). Bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin insan hakları sicilinin Avrupa'da görünür hale gelmesi, hukuki anlam kazanması için 30 yıldan fazla zaman geçmesi gerekecekti. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını düzenleyen 34. maddesini 22 Ocak 1987'de tanıması (Özbudun, 2007: 188) ile Avrupa Konseyi ile ilişkilerde yeni bir döneme girilecekti. Bundan iki sene sonra 25 Eylül 1989'da Türkiye, Sözleşme'nin Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini tespit eden 46. maddesi üzerindeki çekincesini de kaldıracak (Özbudun, 2007: 188), böylelikle Türkiye'de insan haklarının durumuna ilişkin tartışmalar daha somut bir aşamaya taşınacaktı.

1. ULUSAL- ÜSTÜ İNSNA HAKLARI GELENEĞİNİN YERLEŞMESİNDE AVRUPA KONSEYİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN ROLÜ

Kuruluşundan itibaren insan haklarını ulusal- üstü ve tartışılmaz bir ilke olarak yerleştirmeyi amaçlayan Avrupa Konseyi, ifade ve basın özgürlüğü, toplanma/ gösteri yapma özgürlüğü ile azınlıkların haklarını özellikle ön plana almaya çalışmış, bu alanların ihlaline ilişkin vakalara özel önem atfetmiştir. Öte yandan Konsey, üye devletlerin yolsuzluk ve terörizm ile mücadele etmesine ve gerekli yasal reformları yapmasına yardımcı olmaktadır. Bu amaçla kurulan ve anayasa hukuku uzmanlarından oluşan Venedik Komisyonu, dünya genelinde devletlere yasal tavsiyelerde bulunmaktadır (<http://www.coe.int/en/web/about-us/values> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015).

Konsey, uluslararası sözleşmeler ile insan haklarının uygulanmasını teşvik etmekte ve desteklemektedir. Bu alanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ona ek 14 Protokol, Avrupa Konseyi’nin ürettiği yegane belgeler değildir. Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddeti Önleme ve Mücadele Sözleşmesi, Siber Suçlarla Mücadele Sözleşmesi, Konsey’in ürettiği belgelere başlıca bazı örneklerdir (<http://www.coe.int/en/web/about-us/values> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015). Diğer taraftan, Avrupa Konseyi üye devletleri sürekli denetlemekte ve bağımsız uzman denetçiler aracılığıyla tavsiyelerde bulunmaktadır. Konsey’in başarılı çalışmalarının bir sonucu olarak günümüzde, Avrupa Konseyi yetki alanı içerisinde, bir insanlık ayıbı olan idam cezası hiçbir koşulda uygulanmamak üzere ilga edilmiş durumdadır (CoE, 1983: CETS 114; CoE, 2002: CETS 187).

Avrupa Konseyi, üye devletlerin Konsey’in değer ve ilkelerine uyumunu sağlamayı sadece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne ve dolayısıyla da bireysel ve devlet şikayet başvurularına bırakmamıştır. Konsey 9 denetleme organı ile insan hakları ihlallerinin her alanda ortadan kalkması için son derece ciddi çalışmalar yürütmektedir. Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO), Avrupa İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Komitesi (CPT), İnsan Ticaretine Karşı Eylemle İlgili Uzmanlar Grubu (GRETA), Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ), Kara Para Aklamaya Karşı Tedbirler ve Terörün Finansmanını Değerlendirme Uzmanlar Komitesi (MONEYVAL) Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmeye İlişkin Danışma Komitesi ve Bölgesel Azınlıkların Dillerine İlişkin Avrupa Bildirgesi Uzmanlar Komitesi, uzmanlık alanlarında, üye devletleri her an denetim altında tutmaktadırlar (<http://www.coe.int/en/web/about-us/values> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015).

İnsan haklarını yayma, yerleştirme ve korumada bir uzmanlık örgütü olarak çalışan Avrupa Konseyi, üye devletlerin buldukları coğrafya dolayısıyla bölgesel özellik taşımasına rağmen, insan hakları idealini sağlamada bir ulus- ötesi örgüt niteliği göstermektedir. Şüphesiz ki bu, görevleri oldukça iyi tanımlanmış organlardan oluşan uzmanlaşmış bir organizasyonun başarısıdır. Avrupa Konseyi’nin oluşturan 7 organ olan Genel Sekreter(lik), Bakanlar Komitesi, Parlamenterler Meclisi, Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İnsan Hakları Komiseri ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı (<http://www.coe.int/en/web/about-us/structure> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015) bir durmadan işleyen bir çarkın dişlileri gibi çalışmaktadırlar. Diğer taraftan, üye devletlerde insan haklarının yerleşmesinde Bakanlar Komitesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin rolü bir adım öne çıkmaktadır. Aleyhine şikayet başvurusunda bulunulan devletin davası AİHM’de görüldükten sonra, dava ile ilgili sonuç bir rapor halinde Bakanlar Komitesi’ne de sunulmakta; Bakanlar Komitesi bu davada verilen kararların davalı devlet tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetlemektedir (Gemalmaz, 2012: 54) . Avrupa Konseyi Statüsü’nün 15. maddesine istinaden, Bakanlar Komitesi üye devletlerin AİHS ile taahhüt ettikleri

yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etme sorumluluğu üstlenmektedir (CoE, 1949: CETS 001- Article 15). Komite bu görevi iki farklı yoldan yerine getirmektedir; eksik gördüğü alanlarda sözleşmeler ve anlaşmalar düzenleyip üye devletleri hukuki yükümlülükler ile uyuma zorlayarak (CoE, 1949: CETS 001- Article 15 (a)) ve yine üye devletlere yönelik tavsiye kararları alarak (CoE, 1949: CETS 001- Article 15 (b)). Böylelikle Bakanlar Komitesi, özellikle tavsiye kararları ile, üye devletlerde insan hakları ilkelerine uyumun denetçiliğini aktif olarak üstlenmektedir. Avrupa Konseyi Statüsü'ne göre, Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararları bağlayıcı değildir ancak Konsey'in Avrupa Birliği ile yakın işbirliği ve Birleşmiş Milletler (BM) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ile ortak çalışmaları değerlendirildiğinde, üye devletlerin Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararlarını göz ardı etmeleri düşünülemez. Bunlara ek olarak ve belki de daha da önemlisi, AİHS'nin 11 Numaralı Protokol ile değişen 46. maddesine göre, Bakanlar Komitesi'nin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasını takip etme görevini de üstlenmiş olmasıdır (CoE, 1950: CETS 005- Article 46). Yeni düzenleme ile Bakanlar Komitesi'ne oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Komite'nin temel görevi üye devletlerin kendileri hakkındaki mahkeme kararlarına ve belirli konulardaki emsal kararlara uyumunu temin etmektir. Bu amaçla Komite, her davayı nihai bir karar ile tamamlamakta, kapatmaktadır. Bazı davalarda, Bakanlar Komitesi geçici kararlar almayı da uygun görebilir (Gemalmaz, 2012: 54). Her iki durumda da Bakanlar Komitesi'nin kararları bağlayıcıdır. 11 Numaralı Protokol ile insan hakları ihlallerine ilişkin dava sürecinde AİHM'in yanı sıra Bakanlar Komitesi'ne de önemli bir rol yüklenmekte, böylelikle aynı konuda tekrarlayan ihlallerin de azaltılması amaçlanmaktadır.

Oldukça sistematik bir koruma mekanizması olarak Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yetki alanındaki coğrafyada bugüne kadar pek çok dönüm noktasını aşmış, insan haklarının bir ayrıcalıklar bütünü değil, bireyin sadece insan olduğu için talep edeceği doğal haklar olduğunu anlayışının benimsenmesini sağlamıştır. Somut olarak Avrupa Konseyi kurduğu bu emsalsiz mekanizma ile neleri başarmıştır? Şüphesi en önemli başarı daha önce de belirttiğimiz üzere bir insanlık ayıbı olan ve "demokratik toplumlarda kesinlikle yeri bulunmayan" (<http://www.coe.int/en/web/portal/10-october-against-death-penalty> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015) idam cezasının savaş suçları dahil her koşulda kaldırılmış olmasıdır. Avrupa Konseyi, 1983 yılında idam cezasını kaldıran 6 Numaralı Protokolü kabul etmiş (CoE, 1983: CETS 114) , bunu 2002 yılındaki 13 Numaralı Protokol ile idam cezasının savaş suçları dahil her durumda ilga edilmesi izlemiştir (CoE, 2002: CETS 187). İdam cezasının kaldırılması Avrupa Konseyi'ne katılmanın ön şartıdır ve 1997 yılından bu yana örgütün 47 üye devletinin hiçbirinde idam cezası infaz edilmemiştir (<http://www.coe.int/en/web/about-us/achievements> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015).

İnsan haklarının güçlendirilmesi, ayrımcılık ve ırkçılık ile mücadele, ifade özgürlüğünün artırılması, cinsiyet eşitliği, çocuk haklarının korunması, kültürel çeşitliliğin savunulması, seçimlerde gözlemcilik, insan hakları ve demokrasi alanında

eğitimler ve sağlık alanında kalitenin artırılması/ bireylerin aldıkları sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi Avrupa Konseyi’nin aktif faaliyet gösterdiği, politika yürüttüğü ve somut sonuç aldığı diğer alanlardır (<http://www.coe.int/en/web/about-us/achievements> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015). Örneğin günümüzde devletlerin sıklıkla eleştirildikleri ve eksik kaldıkları bir alan olan kültürel çeşitlilik konusunda, Avrupa Konseyi’nin özellikle yerel yönetimler ile ortaklaşa pek çok çalışması mevcuttur. 2008 yılında Kültürler Arası Diyaloga İlişkin Beyaz Belge’nin kabul edilmesiyle Konsey; eğitimcilerin eğitimi, azınlıkların korunması ve sosyal uyum, dini toplulukların temsilcileri ile dini olmayan inançların temsilcilerini bir araya getiren yıllık toplantıları da kapsayan pek çok eylem programı başlatmıştır. Bu çerçevede oluşturulan Kültürler Arası Kentler Ağı, üye kentlerin kültürel çeşitliliği yönetmesine yardımcı olmakta ve uyumu desteklemek amacı ile heterojen grupların kamusal alanlarda karışması ve etkileşimde bulunmasını teşvik etmektedir. Bu program çerçevesinde Konsey, kültürel uyumsuzluk ve çatışmaların çözümünde çeşitli araçlar planlamaktadır (http://www.coe.int/t/democracy/intercultural_dialogue_en.asp (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015).

2. SAYILARLA TÜRKİYE VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Çalışmamızın başında da belirtildiği üzere Türkiye açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1954 yılında yürürlüğe girmiş (<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/ak.html> (Çevrimiçi) 16 Şubat 2015); Sözleşme’nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkını düzenleyen 34. maddesi ve 1987 yılında, Mahkeme’nin zorunlu yargı yetkisini tespit eden 46. maddesi ise 1989 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yargı yetkisindeki bireyler açısından geçerlilik kazanmıştır (Özbudun, 2007: 188). Mahkeme’nin idari yapısı açısından değerlendirdiğimizde Türkiye tüm üyeler kadar katkı sağlamakta, üzerine düşeni yapmaktadır. Örneğin 2015 yılı için Mahkeme’ye ayrılan bütçe 69 milyon Euro olarak tespit edilmiştir (http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf (Çevrimiçi) 16 Şubat 2015), bu bütçe için finansal kaynak Avrupa Konseyi’ne üye 47 ülke tarafından gayrisafi yurt içi hasılları oranında sağlanmaktadır. Buna göre, Türkiye’den Avrupa Konseyi’ne (Avrupa Konseyi’nin 2015 yılı bütçesi 306 milyon Euro olarak belirlenmiştir) 2015 yılında sağlanması beklenen katkı 13.650.942 Euro’dur. Diğer taraftan Türkiye Mahkeme’ye uzman eleman desteği de sağlamaktadır (http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf (Çevrimiçi) 16 Şubat 2014). Görevi, yargı fonksiyonlarının yerine getirilmesinde Mahkeme’ye yasal ve idari destek sağlamak olan yazı işleri bürosu, avukatlar, teknik- idari personel ve tercümandan oluşmaktadır. 2015 yılı itibarıyla büroda çalışan 708 personelin 47’si Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından gönderilmiştir (http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf (Çevrimiçi) 16 Şubat 2014). Son olarak, 1959’dan beri Türkiye, Mahkeme’de çalışmak üzere 6 yargıç görevlendirmiştir. 2009 yılından günümüze Türkiye’yi halen Prof. Dr. Işıl Karakaş temsil etmektedir.

Söz konusu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olduğunda, Türkiye açısından ne yazık ki sayılar oldukça seyrek olarak yapılan katkıları ya da olumlu gelişmeleri göstermektedir. Sadece 2014 yılında Mahkeme, Türkiye ile ilgili 2945 başvuruyu değerlendirmiş, bunların 2831'i (çeşitli nedenlerle) kabul edilemez bulunmuş, Türkiye aleyhine yapılan 101 adet başvuru karara bağlanmış, bunların 94'ünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ona ek Protokollerdeki temel insan haklarının en az bir kez ihlal edildiğine hükmedilmiştir (European Court of Human Rights [ECtHR], 2015 (a): 4). Öte yandan, 2014 yılında Türkiye aleyhine yapılan başvurularda önceki yıllara göre belirgin bir düşüş olmuştur. Ne yazık ki bunun sebebi Türkiye'de insan hakları ihlallerinin azalması değil, 7.5.2010 gün ve 5982 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"un (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2010: 5982) 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile kabul edilmesiyle 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) bireysel başvuru imkanının açılmış olmasıdır. Böylelikle bireylerin, AİHM'e başvurmadan önce tüketebilecekleri iç hukuk yollarına bir yenisini daha eklenmiş, Mahkeme'ye yapılan başvurularda bu sebeple belirgin bir azalma olmuştur. 2014 yılındaki başvuruların düşüşünün bir diğer önemli nedeni de yine Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sürecinin açılması ile, AİHM'e gitmeye gerek kalmadan esastan görüşülen başvuruların önemli bir kısmını başvuru lehine karara bağlamasıdır. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru sürecinin hukuk sistemimizde tamamen benimsenmesi ile Türkiye aleyhine AİHM'e yapılan şikayet başvurularının ilerleyen yıllarda eski rakamlara geri dönmesi beklenmektedir. Önceki yıllara baktığımızda, 2012 yılında Türkiye aleyhine yapılan başvuru sayısı 15 bin (EctHR, 2013: 58- 59), 2013'te 13 bin (EctHR, 2014: 58- 59) civarında seyretmiştir. 2014'teki belirgin düşüşü, yukarıda da belirtildiği gibi, AYM'ye doğrudan müracaat imkanının açılması ile ilişkilendirmek yerinde olacaktır.

Türkiye'nin 1959'da başlayan 55 yıllık AİHM karnesi genel olarak değerlendirildiğinde, Mahkeme'nin Türkiye hakkındaki başvuruların 3095 tanesini karara bağladığı, 2733 başvuruda insan hakları ihlali tespit ettiği görülmektedir (http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2015). Türkiye bu rakamlarla İtalya ve Rusya Federasyonu'nun önünden birinci sıradadır (http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2015). AİHM istatistiklerine göre Türkiye sırasıyla en çok adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ve mülkiyet hakkını ihlal etmiştir. (http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2015) Sadece 2014 yılına ait rakamlar incelendiğinde bu kez sıralama biraz değişmekte; 45 başvuruda özgürlük ve güvenlik hakkının ihlali, 31 şikayette adil yargılanma hakkının ihlali ve 24 davada da ifade özgürlüğünün ihlali tespit edilmektedir (http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2015). Mahkeme'nin bu kararlarında genel olarak Türkiye'de tutuklu gazetecilerin sayısına vurgu yaptığını belirtmek gerekir.

Türkiye özellikle son dönemlerde Avrupa Birliği cephesinde de sıklıkla insan hakları sicili ile gündeme gelmekte ve sert eleştirilere maruz kalmaktadır. Avrupa Komisyonu’nun peş peşe yayınladığı raporlarda Türkiye Cumhuriyeti’nin AB’ye tam üye olmadan önce insan hakları kültürünü yerleştirmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Avrupa Birliği’nin kendisinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ona ek 14 protokole taraf olmaya hazırlandığı düşünüldüğünde iki örgüt arasındaki sıkı ilişki daha net anlaşılmaktadır. Avrupa coğrafyasındaki konumu ve güvenilirliği açıkça insan haklarına bağlanmışken Türkiye neden yıllardır bu ilkelere uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve hep kötü örnekler arasında anılmaktadır? Temel insan haklarının benimsenmesi ve korunmasının devletin tüm kademeleri ile ülke geneline yayılmasında AİHM’in mevcut konumundan daha aktif bir rol izlemesi gelecekte, Türkiye özelinde, daha az insan hakları ihlalinin yaşanması anlamına gelebilecek midir?

3. AİHM KARARLARI ve TÜRKİYE’DE UYGULANMALARI SORUNU

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin esastan görüşülmeye başlanan bir şikayet başvurusunu karara bağlaması oldukça uzun sürmekte (Caflich, 2006: 413- 415), devletlerin yapısal aksaklıkları gidermede gösterdikleri gönülsüzlük dolayısıyla kararların uygulanması da çoğu zaman ya bir hayli gecikmekte ya da temelden gelen sorunlar nedeniyle etkisiz kalmakta, anı kurtaran çözümler ortaya çıkmaktadır. Yine de AİHM’in Avrupa Birliği ve komşuları coğrafyasında insan hakları kültürünü dönüştürme ve yerleştirme rolünü üstlendiği yadsınamaz. Mahkeme’nin kararları, insan haklarının yeri ve değeri konusundaki ulusal ve uluslararası tartışmaları tetiklemekte ve desteklemekte, böylelikle konuya ilişkin farkındalık gün geçtikçe daha fazla artmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin yüksek olduğu ülkelerde insan hakları mahkemelerinin, mevcut aksaklıkları tespit ve bunları giderme yollarına ilişkin kılavuzluk etme suretiyle bir denge unsuru olarak oldukça hayati bir rol üstlendikleri açıktır. AİHM’in mevcut insan hakları mahkemeleri arasında en etkin kurum olduğu değerlendirildiğinde, Türkiye’de insan haklarının gelişiminde Mahkeme ile olan ilişkilerin önemi daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin nihai amacı Avrupa kamu düzeninin gerektirdiği insan hakları standartlarını yargı yetkisinde bulunan coğrafyada ulusal- üstü bir seviyeye taşımaktır. Diğer bir deyişle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ışığında AİHM’in amacı, insan haklarını ulusal- üstü bir mesele olarak, devletlerin üstünde, onlardan ayrı ve bağımsız yönetmek ve güvence altına almaktır. Dolayısıyla AİHS, pratikte bölgesel bir düzenleme olmasına rağmen, hem rafineliliği hem de kurduğu denetim sistemi ile insan hakları alanındaki diğer uluslararası andlaşmaları aşmış ve ulusal- üstü bir ideali temsil eder olmuştur. Bahse konu mekanizmanın en önemli dışlisi olarak içtihat hukukunda AİHM, Sözleşme’yi, 23 Mart 1995 tarihli Loizidou v. Turkey davasında “Avrupa kamu düzeninin anayasal aracı” olarak tanımlamaktadır (Tekinsoy, 2011: 66). “Anayasal” kavramı ile Mahkeme, Yüksek Sözleşmeci Tarafların tâbii oldukları temel kuralların etkililiğine vurgu yapmakta ancak “Avrupa kamu düzeni” tamlamasının

tanımını vermemektedir (Tekinsoy, 2011: 66). Bilindiği üzere, “kamu düzeni” ve “kamu çıkarı” kavramlarının anlamları, kapsama aldıkları değerler devletten devlete değişmektedir. Mahkeme’nin yargı yetki alanında 47 Avrupa Konseyi üyesi bulunduğu değerlendirildiğinde, temel hakların tektip bir model ile uygulanması çoğu zaman sorun teşkil etmektedir. Devletlerin, gönüllü olarak içerisinde yer aldıkları örgütün ilkelerini karşılama görece “gönülsüz” uygulamaları, Mahkeme’yi hem bir yargı mercii hem de insan hakları için bir politika üretim merkezi olarak çalışmaya zorlamaktadır.

Ortak değerlere uyumda ulusal- üstü bir mercii olarak günümüzde AİHM’in en önemli görevi, yetki alanındaki devletlerin, tekrar eden davalarda görünür özellik kazanan yasama, yürütme ve yargı alanlarındaki devam eden ya da yeni yeni ortaya çıkan sorunlarını tanımlamaya yardım etmektir. Diğer bir deyişle Mahkeme, bir teşhis mercii görevini üstlenmektedir. Örneğin, Mahkeme’nin yayınladığı istatistiklere göre, 1959 ve 2011 yılları arasında ifade özgürlüğüne ilişkin davaların %40’tan fazlası Türkiye’den gelmektedir (ECTHR, 2015: 8). Tutukluluk halinin uzunluğu ve adil yargılanma hakkının ihlali de benzer şekilde Türkiye aleyhine tekrarlanan davalar ile Mahkeme’nin önüne gelmektedir. Ulusal gündemden de rahatlıkla takip edilebileceği üzere, bu konular Türkiye’de özellikle süregelen aksaklıkların bulunduğu alanlardır.

Mahkeme, insan haklarına saygının yerleşmesi ve insan haklarının korunması için temel olan yapısal dönüşümün öncülüğü görevini de üstlenmiştir. Ulusal çerçevedeki tartışmalar ile arasında mesafe bırakarak, AİHM, tüm taraflar için nesnel tavsiyelerde bulunabilmektedir. Mahkeme’nin denge unsuru oluşturan konumu, ulusal düzeyde insan hakları kültürünün yerleşmesi mücadelesi verenler için bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere AİHM’in otorite ve yetkisi devletler topluluğu adına görev yapmasından ve Avrupa Konseyi’nin diğer bütün 47 üyesinin genelinde uygulanması gereken ortak ilkeleri belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu ortak ilkeler/ değerler Mahkeme’yi siyasal ve hukuki uyuşmazlıklar üzerinde bir noktaya taşımakta ve AİHM kararlarını emsallerinden ayırmaktadır. Öte yandan, yine yukarıda dikkat çektiğimiz üzere, Mahkeme’nin çevresinde yoğunlaşan en hararetli tartışmalardan biri 47 üye devletin insan hakları yaklaşımlarının aynı olmadığı, belirgin kültürel farklılıklar bulunduğu ve dolayısıyla, Mahkeme’nin tüm devletlere aynı biçimde yaklaşmasının yanlış olduğudur. Bu tartışmanın tamamen başka bir çalışmanın konusu olduğu notunu da düştükten sonra, Türkiye açısından AİHM’i değerlendirdiğimizde, tüm tarafları kapsayan otoriter bir mahkeme tarafından dikte edilen değerlerin, AİHM’in kararları ışığında, ülkede, insan haklarının gelişimi için en sağlam temeli oluşturduğu da açıktır.

Türkiye ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi arasındaki ilişki, ulusal- üstü görev yapan insan hakları mahkemelerine neden ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Türkiye, bireysel başvuru hakkını tanıdığı 1987 yılından bu yana Mahkeme ile oldukça yoğun bir gündemi paylaşmaktadır. Öte yandan AİHM kararlarını uygulamada Türkiye biraz yavaş hareket etmektedir. Mahkeme kararlarının uygulanmasının takipçisi olan,

diğer bir deyişle Avrupa Konseyi’nin yürütme organı olarak faaliyet gösteren Bakanlar Komitesinin verilerine göre, Türkiye hakkında oluşmuş Mahkeme kararlarının %70’ini tam olarak yerine getirmekten geri kalmaktadır (Ress, 2004- 2005: 373). Diğer taraftan Mahkeme’nin yine son yıllardan sıklıkla tartışılan ve eleştirilen dava yükünün neredeyse %10’unu Türkiye’ye ilişkin meseleler oluşturmaktadır.

Çalışmamızın başında kötü istatistik konusunda Türkiye’nin yalnız olmadığını belirtmiştik. İtalya’nın da Türkiye’ninkine yakın bir sicili bulunmaktadır. Rusya Federasyonu, 2015 Ocak ayında açıklanan verilere göre ihlaller bakımından 3. sırada bulunsa da, karar aşamasını bekleyen davaları hem İtalya’yı hem de Türkiye’yi geçmektedir; bunlar sonuçlandırıldığında Rusya Federasyonu’nu “uyumsuzlar” listesinde daha üst sıralara yükselebilecektir. Polonya ve Romanya yine ihlallerin ve karar aşamasını bekleyen davaların sayısının yüksekliği ile göze çarpan devletlerdir. Birleşik Krallık ve Fransa’da ise bazı tip davalarda AİHM kararlarının uygulanması Türkiye’dekinden daha uzun sürmekte ve bu da Mahkeme önünde yeni şikayet başvurularına yol açmaktadır (Anagnostou, 2010: 723- 726). Türkiye’nin AİHM ile imtihanında manidar olan, Mahkeme’nin son 25 yılda neredeyse hiç şaşmadan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kamu düzenine ilişkin alanlara müdahale etmiş/ etmeye çalışmış olmasıdır. Kamu düzenine giren konular PKK ile mücadelede güvenlik güçlerinin tasarruflarından üniversitede başörtüsü serbestisine, vicdani reddin siyasi partilerin kapatılmasına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Böylelikle AİHM kararları ulusal alandaki siyasi ve hukuki tartışmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Sonuç

Türkiye’nin AİHM nezdindeki sicili, insan hakları mahkemelerinin temelden bir etki yapabilmesinin, ulusal kurumsal kültüre ve Mahkeme’nin uluslararası bir otorite olarak meşruiyet kazanmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Mahkeme’nin kararlarının otoriter doğasına rağmen, AİHM, kararlarının uygulanmasında ve gelecekteki karar aşamalarında bunlara uygun olarak hareket edileceğini temin etmede ne yazık ki eksik kalmaktadır. Tam da bu sebeple yasama organlarının AİHM kararlarına uyum için hayati önemi ortaya çıkmaktadır. Devlet kurumlarının Mahkeme kararlarına uymanın yanı sıra, ülke içindeki sivil toplum kuruluşlarından ve uluslararası kamuoyundan insan hakları alanında gelen baskılara da duyarlı ve cevap verebilecek konumda olmaları gerekmektedir.

Türkiye’de Mahkeme kararlarının uygulanmasında kurumlar açısından bir kapasite sorunu bulunmamaktadır. Sorun, AİHM tarafından da işaret edildiği üzere, kurumların siyaset alanı tarafından empoze edilen “alternatif” söylemlerle adeta engellenmesi ve yozlaştırılmasıdır. Örneğin Mahkeme kararlarında ve Avrupa Konseyi tarafından yapılan heyet incelemelerinde açıkça tespit edilmiştir ki, işkence ve yaşam hakkını ihlal eden güvenlik ve polis kuvvetlerinin soruşturulmasında sistematik olarak bir başarısızlık söz konusudur. Meclis’te halen vicdani red veya evlilik dışı medeni

birlikteliklerin durumu gibi konular hiç anılmamaktadır. Öte yandan, Türkiye’de sivil toplum da insan hakları ihlallerine ilişkin AİHM’in işaret ettiği konularda bölünmüş bir görüntü vermektedir, hukukun üstünlüğü adına birlikte hareket etmek çoğu zaman temenniden öteye geçememektedir. Türkiye’de sivil toplumu değerlendirdiğimizde, kültürel farklılıkların oldukça sıklıkla öne çıktığı, önyargı ve tarihsel arka plan ile çok fazla meşgul olunup, tüm tarafların lehine insan haklarının bir üst unsur olarak benimsenemediği görülmektedir. Sivil toplumdaki bölünmüşlüğe ek olarak, AİHM’in siyasi aktörlere yeterli ve etkili baskı yapmadığı, dolayısıyla insan haklarına ilişkin düzenlemelerin iç siyasette bir türlü ilk sıraya alınmadığı görülmektedir. Mahkeme’nin ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Türkiye üzerinde daha fazla baskı kurması ve denetimi arttırması, devletin tüm kurumları ile Strazburg’u daha fazla ciddiye almasını sağlayabilecektir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen insan hakları kültürünün edinilmesinin her gün devam eden bir mücadele, düzenli çalışılması gereken bir maraton olduğu unutulmamalıdır. İnsan hakları mücadelesinin sonucu Türkiye’nin geleceği açısından hayati önem taşımaktadır. Türkiye’de halkın büyük bir çoğunluğu, farklı yönleriyle de olsa, kendilerini Avrupalı addetmekte ve insan haklarını göz ardı eden iç politika gündemini sıklıkla eleştirmektedir. Ne yazık ki, Türkiye’nin, Avrupalı devletler tarafından beklenen insan hakları değerlerine uyum sağlayabileceğine ilişkin anlaşılabilir endişeler bulunmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

Dinan, Desmond (2005). *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. USA: Lynne Rienner Publishers.

Gemalmaz, Semih (2012). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. Cilt 2. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Makaleler

Anagnostou, Dia (2010). “Does European Human Rights Law Matter? Implementation and Domestic Impact of Strasbourg Court Judgments in Minority- Related Policies”. *International Journal of Human Rights*, 14(5): 721- 743.

Cafilich, Lucius (2006). “The Reform of the European Court of Human Rights: Protocol No. 14 and Beyond”. *Human Rights Law Review*, 6(2): 403- 415.

Okay Tekinsoy, Özge (2011). “Avrupa Kamu Düzeni Kavramı”. Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1): 66- 79.

Özbudun, Ergun (2007).“Democratization Reforms in Turkey, 1993- 2004”. Turkish Studies, 8(2): 179- 196.

Ress, Georg (2004- 2005). “The Effect of Decisions and Judgments of the European Court of Human Rights in the Domestic Legal Order”. Texas International Law Journal, 40: 359- 389.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.coe.int/en/web/about-us/achievements> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015.

<http://www.coe.int/en/web/about-us/founding-fathers> (Çevrimiçi) 25 Şubat 2015.

<http://www.coe.int/en/web/about-us/structure> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015.

<http://www.coe.int/en/web/about-us/values> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015.

<http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (Çevrimiçi) 25 Şubat 2015.

<http://www.coe.int/en/web/portal/10-october-against-death-penalty> (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015.

http://www.coe.int/t/democracy/intercultural_dialogue_en.asp (Çevrimiçi) 16 Haziran 2015.

http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf (Çevrimiçi) 16 Şubat 2014.

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2015.

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2014_ENG.pdf (Çevrimiçi) 1 Mart 2014.

<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/ak.html> (Çevrimiçi) 16 Şubat 2015.

Belgeler

Council of Europe, “Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”, (adopted 4 November 1950- entry into force 3 September 1953), London, CETS 005.

Council of Europe, “Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty

in All Circumstances", (adopted 3 May 2002- entry into force 1 July 2003), Vilnius, CETS 187.

Council of Europe, "Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty", (adopted 28 April 1983- entry into force 1 March 1985), Strasbourg, CETS 114.

Council of Europe, "Statute of the Council of Europe", (adopted 5 May 1949- entry into force 3 August 1949), London, CETS 001.

European Court of Human Rights (Public Relations Office), "Overview 1959- 2014 ECHR", Strasbourg: Public Relations Office of the Court, February 2015 (b).

European Court of Human Rights (Public Relations Office), "The European Court of Human Rights in Facts and Figures- 2014", Strasbourg: Public Relations Office of the Court, February 2015 (a).

European Court of Human Rights, "Analysis of the Statistics 2012", Strasbourg, January 2013.

European Court of Human Rights, "Analysis of the Statistics 2013", Strasbourg, January 2014.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", 7.5.2012- 5982.

HUMAN RIGHTS IN TURKEY: THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND HALF A CENTURY EXAMINATION

İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ*

Abstract

After almost 35 years Turkey acceded the European Convention of Human Rights, the country recognized the individual petition right to the European Court of Human Rights. Until now, Turkey and the Court have a very struggling relationship. Since the Court is a legitimate authority to ensure the Council of Europe's member states loyalty to fundamental human rights, Turkey is no exempt from this auditing. Unfortunately, Turkey's record is away from successfull. In this paper Turkey's conflicting relationship with the European Court of Human Rights will be addressed. After evaluating teh statistical data, the discussion will focus primarily on domestic application of the Court's decisions.

Keywords: Human rights, ECHR, European public order

Jel Codes: K33, K41, Z18

---

* Ph.D., Research Assistant, Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations itir.aladag@kocaeli.edu.tr